

**«PASTURA LES MEVES OVELLES» (Jn 21, 16).
MISCEL·LÀNIA D'HOMENATGE
AL CARDENAL LLUÍS MARTÍNEZ SISTACH,
BARCELONA, ATENEU UNIVERSITARI SANT PACIÀ,
2015, 984 pp.**

RAMON CORTS I BLAY
Vicerector de l'Ateneu Universitari Sant Pacià

Pastura les meves ovelles. Aquest és el títol de l'aplec en honor del professor Dr. Lluís Martínez Sistach, cardenal, arquebisbe emèrit de Barcelona, que fou Gran Canceller i fundador de l'Ateneu Universitari Sant Pacià.

La darrera miscel·lània que hom compongué amb el mateix fi, dedicada a un cardenal de Barcelona, fou l'endregada al Dr. Narcís Jubany i Arnau, promoguda per Josep M. Aragonès, Antoni Bascompte, Josep M. Martí i Bonet i Joan Rigol. La nostra d'ara té el mèrit de no deixar sola la del Dr. Jubany, l'única dedicada a un Gran Canceller de la Facultat de Teologia de Catalunya i cardenal arquebisbe de Barcelona.

Ens referim a aquella miscel·lània del cardenal Jubany, per ponderar el seu valor i per al·ludir la coincidència vital dels dos personatges de què parlem. Aleshores, com ara, hi col·laboraren els doctors Antoni Matabosch i Josep M. Rovira Belloso. Era un reconeixement ampli al Dr. Jubany. Tots els que hi escrigueren eren de Catalunya, de Barcelona i de Girona particularment, puix que eren les dues diòcesis on havia exercit el seu ministeri episcopal el bisbe, primer, i després cardenal Jubany.

La miscel·lània conté quaranta-set articles, més una presentació, la biografia, el currículum i la bibliografia del Dr. Martínez Sistach.

Mirem el professor i el cardenal a qui li és retut aquest homenatge. El rector de l'Ateneu Universitari Sant Pacià en fa un esguard general i encertat. Hi rebla l'activitat d'una vida, la del cardenal Martínez Sistach: la seva tasca

pastoral de gran relleu, la seva identificació amb el Concili Vaticà II —que el Dr. Armand Puig parangona amb la del papa Francesc—, la comunió afectiva i efectiva amb el ministeri petrí, el domini del dret, particularment el canònic, el cultiu de l'art del trobament amb les persones, la relació amb els preveres i laics, l'assumpció de les seves responsabilitats públiques, la participació i impuls de fòrums internacionals, la nova evangelització, el seu paper en relació amb el temple de la Sagrada Família, i, naturalment, la seva dedicació a la Facultat de Teologia de Catalunya, i a la creació de l'esmentat i fa poc nat Ateneu Universitari.

Esguardem també la seva obra. La bibliografia de Lluís Martínez Sistach es compon de cent seixanta-tres escrits. És extensa, variada, consistent.

Referim-nos igualment als que li han dedicat llurs escrits. Com en la miscel·lània del seu predecessor, en la del cardenal Martínez Sistach hi articles d'autors provinents de les diòcesis que ha regit el prelat, Tortosa, Tarragona, Barcelona. A diferència, tanmateix, de la primera, apareixen en *Pastura les meves ovelles* plomes de clars articulistes de diversos indrets d'Espanya i d'Europa. A guisa de deferència ens referim en primer lloc a quatre escriptors ornats amb la porpra cardenalícia i al bisbe auxiliar de Barcelona. De la resta, vint-i-quatre són de Catalunya i vint-i-dos de fora, sumen en total quaranta-set reports.

Uns es refereixen directament a la persona de Lluís Martínez Sistach. N'hem esmentat ja un, al del rector Puig, «Una vida al servei de l'Església.» Un altre és el seu *currículum*. Dues contribucions més encara en aquest sentit: Domingo Andrés Gutiérrez i Miquel Barbarà; el primer amb «*Desenterrando las raíces del cardenal Martínez Sistach*» i el de Mons. Barberà, «Lluís Martínez Sistach, arquebisbe metropolità de Tarragona. Eclesialitat, laïcat, Europa.» Amb una certa connexió amb el darrer treball de Barberà, el Dr. Xavier Bastida i Canal presenta «L'apostolat dels laics, pern en l'exercici ministerial, sacerdotal i episcopal de Mons. Lluís Martínez Sistach.» Antoni Babra aporta «El significat i l'ús de la doctrina social de l'Església en el ministeri episcopal del cardenal Lluís Martínez Sistach.» Els dos darrers estudiosos han sabut concretar molt bé en la figura del prelat dos punts fermes del seu pontificat; val a dir, l'apostolat dels laics i la doctrina social de l'Església.

També caldria que posem en relació amb el cardenal les «Paradoxes contemporànies sobre el matrimoni canònic: Sagrament, fe i amor», del Dr. Santiago Bueno Salinas. El mateix vicerector de l'Ateneu, diu que molts punts de la seva reflexió li han estat suggerits per Martínez Sistach en amable conversa. Manifesta també que aquestes paradoxes pretenen ser expressades àgilment i sense gaire academicismes. El primer punt l'assoleix a bastament,

el segon no tant; això és, que se li veu que és un acadèmic. És sobretot un treball lúcid, de professor experimentat i de sacerdot amb cura d'ànimes; un treball, doncs, canònic i pastoral ensem. No defuig cap punt de la problemàtica actual sobre el tema, que els tracta magistralment. S'hi sent el ressò del darrer sínode episcopal i de diverses qüestions plantejades pel Papa. Mai, però, l'autor es deixa emportar per solucions fàcils que descurin la veritat i la fidelitat a la Revelació. Lúcid i valent.

No és aquí el lloc on hauríem de col·locar la presentació de *«La familia y el matrimonio en la esperanza de la Iglesia»*, però ja veureu per què ho fem. Surt de la mà de qui fou auditor de la Rota Romana i president de la Cort d'Apel·lacions, ben conegut al convictori annex a l'Església de Montserrat a Roma, conegut també de molt de temps pel nostre cardenal. Es tracta de Mons. José María Serrano. El citem aquí, per relacionar-lo amb el report del Dr. Bueno. Serrano planteja interrogants, el més destacat és l'ús de la misericòrdia en el tema de què s'ocupa. Uns interrogants que, a la fi, més que aclarir, diguem-ho així, insinuen.

Sense que estiguin del tot connectats amb la persona del cardenal, però mantenint alguns punts de contacte amb l'especialitat del Dr. Martínez, hem de referir-nos a diversos col·laboradors de la miscel·lània. A fra Valentí Serra de Manresa que presenta «Textos de moralistes i de canonistes en les antigues biblioteques dels caputxins de Catalunya.» Al cardenal Ricardo Blázquez, *«Diaconado permanente y proceso de su recepción pastoral»*, que dedica les seves pàgines a qui fou *«Obispo auxiliar de Narciso Jubany, más tarde sucesor en la sede de Barcelona y continuador en la promoción del diaconado permanente renovado por el Concilio Vaticano II.»* A Jaume Fontbona, amb *«El paper del laïcat a la llum del Vaticà II.»* En les dues darreres aportacions hi surten, a més de llurs específics objectius, temes cars al cardenal Martínez com el de les associacions de fidels i, més recentment, el de la sinodalitat. El Dr. Fontbona es refereix a aquests termes i al de comunió, fent abastar el darrer fins a la comunió amb l'Església de Jerusalem a més de la de Roma. De gran esforç de recerca i d'elaboració haig de qualificar el tema triat pel degà de la Facultat de Teologia, el Dr. Joan Planellas, *«El llegat del beat Pau VI i el papa Francesc»*. Un magisteri que aquest professor relaciona encertadament amb continguts del magisteri del cardenal de Barcelona; verbigràcia, una pastoral missionera, l'alegria d'anunciar l'Evangelí i una Església «samaritana.» Tot és demostrat amb textos curosament elegits dels dos Pontífexs Romans i del mateix purpurat.

No cal dir que els altres treballs agrupats entorn de la qualificació de Dret canònic mantindran encara més el contacte amb l'ensenyament i l'activitat del nostre purpurat. Ho veurem de seguida.

Ja que ens hem referit als epígrafs amb què és distribuïda la miscel·lània, començaré pel primer, val a dir el de la Història de l'Església. A part de l'erudit estudi, com ho són els seus, de Valentí Serra de Manresa ja citat, que l'autor fa allargar fins a les riques aportacions del cardenal Vives i Tutó al dret canònic i a la teologia moral, l'apartat de la Història de l'Església l'enceta la professora Meritxell Pérez Martínez, de la Universitat Rovira i Virgili/Institut Català d'Arqueologia Clàssica i de la Facultat de Teologia, «Ab universis Ecclesiis sequendum sit. *El Concilio de Nicea y las Iglesias de la provincia de Occidente.*» Tothom coneix la transcendència del I Concili Ecumènic de Nicea de 325 pel que fa la dogmàtica, però té igualment una importància disciplinària cabdal. És des d'aquesta darrera perspectiva que aborda el seu estudi la Dra. Pérez Martínez. Considera primer per què les mesures conciliars de Nicea trigaren tant a aplicar-se a Occident. Remarca l'impuls que hom donà al període teodosià, mentre que el protagonisme de la seu pontifícia es revela com quelcom inqüestionable, que anà unida, aquesta importància, a l'autoafirmació de la *principalitas* de l'Església romana. Relacionant l'estudi de Pérez Martínez amb la trajectòria intel·lectual i pastoral del cardenal Martínez afegeixo com en aquesta eclesiologia nicena hi entrava la implantació del model d'organització metropolitana i dels concilis provincials. Continu dient encara com els jurisdiccionalismes i els corrents episcopalistes —de diverses espècies— de totes les èpoques han reivindicat tothora aquest concili com una força centrífuga de la centralitat romana. Em refereixo particularment, en el nostre àmbit, a l'ideal de l'Església goda i fins al del concepte disciplina de l'Església primitiva, i del jansenisme hispànic i de l'estrany gust del jansenisme català per aquest corrent «pre» per no dir «anti» il·lustrat.

No cal ni apuntar a l'interès que pot tenir per a la nostra àrea cultural el treball pouat directament de fonts històriques del professor Adolfo Longhitano, ordinari emèrit de la Facultat Teològica de Sicília, «*Aragonesi e catalani a Catania. Secoli XIII-XV.*»

Alberto de la Hera, catedràtic de Dret a la Universitat Complutense i que fou director general d'Afers Religiosos entre els anys 2004-2008, amb «*Los inicios de la cristianización de la Nueva España*», ofereix una visió positiva de l'evangelització hispanoamericana —no pas separada de la crítica històrica rigorosa—, en contrast amb els corrents i la historiografia actuals sobre aquesta qüestió.

Tot i ser més sociològic que històric, en l'apartat d'Història hi ha l'escrit del professor de sociologia de la Universitat Rovira i Virgili i de l'Institut Sant Fructuós de Ciències Religioses, Àngel Belzunegui, «Pluralisme religiós i singularitat de la secularització a Espanya: el paper de l'Església catòlica.» Conté la intranquil·litzant conclusió, que Catalunya podria representar un

cas extrem de procés de secularització dins del context europeu. El Dr. Belz-negui compensa la seva observació amb l'afirmació del paper de l'Església a Catalunya, que hom pondera positivament.

El malaguanyat bisbe Joan Carrera, en la miscel·lània del cardenal Jubany, arribava a tres conclusions respecte al pensament de Torras i Bages, que van bé recollir-les ara a les envistes ja del primer centenari de la mort del gran bisbe de Vic. La primera, que l'Església és regionalista, que els bisbes d'ací han de ser catalans —o que coneguïn, podríem perfectament afegir nosaltres, la llengua catalana— i, en tercer lloc, l'aplicació de la llengua materna al catecisme, a la predicació i a la vida de pietat. La contribució de Ramon Corts i Blay, «Un catalanisme pastoral: el cardenal Vidal i Barraquer durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)» pretén d'aclarir quina mena de catalanisme fou el de Vidal i Barraquer; el mateix que l'enfrontà amb Primo de Rivera, i com aquell catalanisme tenia les arrels en el pensament torrasià i en les disposicions de Trento pel que feia a la predicació i a la vivència de la doctrina cristiana expressada en llengua materna: un catalanisme, en definitiva, pastoral. Un catalanisme viu, el pastoral volem dir, en l'Església, quan sembla que ha mort un altre.

«El secret de la volta de la Sixtina», inclòs en l'apartat dels treballs històrics, és un exercici enginyós del Dr. Jaume Aymar i Ragolta, degà de la Facultat de Filosofia de Filosofia de Catalunya. Una lectura, sorprenent, de la capella de Juli II a Sant Pere del Vaticà feta des de la visió del judaisme i tinguda com un críptic homenatge, diu Aymar, de Miquel Àngel a Cristòfol Colom i al descobriment d'Amèrica.

Encara en l'àmbit de la història, Jean-Dominique Durand, professor d'Història Contemporània de Lyon i conseller permanent de França prop de la Santa Seu, presenta «*Charles de Montalembert et l'Europe.*» Més que el personatge, diríem, l'interessa Europa i la visió que en tenia l'historiador i publicista francès. Una Europa, però, la de Montalembert, unida a través dels principis de la llibertat i del cristianisme, vinculada a més a l'obra del monaquisme. Vet aquí la identitat d'Europa tant per Montalembert, com, segons Duran, per Benet XVI.

S'ha acabat la història. Ho diem en el sentit exacte de l'expressió, val a dir l'apartat de la Història Eclesiàstica de la nostra miscel·lània. Ara, la presentació lliscarà per força més de pressa, en els epígrafs de la Sagrada Escripura i de la Teologia. Són quatre i disset erudites composicions respectivament. En total, doncs, vint-i-una. Això sols constituïria ja una miscel·lània.

Volent-ho, podríem agrupar dues d'aquestes composicions: la primera és la del professor Marcos Aceituno Donoso, escrita en italià, «*L'autoconoscenza del Vangelo di Tommaso.*» Es tracta d'unes reflexions entorn de l'evangeli atri-

buït a Judes, de sobrenom Tomàs, bessó de Jesús Vivent. És un treball ben escatit: l'evangeli de Tomàs seria sobretot un ideal d'espiritualitat monàstica que posa l'accent sobre l'aspecte interior, concretat sobretot en la doctrina de l'autoconeixement.

La Dra. Begonya Palau revisa un altre evangeli, ara canònic, analitzat des d'un altre punt de vista, «L'exercici de la voluntat en l'evangeli de Mateu.» La nostra professora de Teologia, que ha fet un autèntic exercici de recerca bíblica, ha abordat quins són els objectes no tant del desig o voluntat de l'home, com els de Déu i de Jesús, sense deixar de banda altres personatges que surten en el text sagrat.

I al Dr. Armand Puig el posem de banda, per la seva reconeguda autoritat investigadora. Aporta l'estudi, «Maria i Jesús Infant. Aproximació biogràfica a la Mare de Jesús i la seva caracterització en els relats evangèlics de la Infància.» No sabem com definir la seva escola que recorda aquell estil de Benet XVI que combina la crítica històrica fent patent ensems el missatge revelat. Potser aquella aproximació biogràfica, la de Maria, podria partir d'una història oral atribuïble als records de la família de Jesús, un substrat més que notable a l'hora de plantejar-nos la figura històrica de Maria de Natzaret. Alguna interpretació literal d'algun terme ja la poguérem llegir en el seu llibre tan sòlid i ben escrit, *Jesús. Un perfil biogràfic*. Resulten molt interessants les reflexions del Dr. Puig sobre la concepció del fill de Maria i el seu naixement a Betlem, així com l'episodi —diguem, no sols teològic sinó amb algun punt plausiblement històric— de la degollació dels Sants Innocents. La precisió, junt amb el seu interès per les dates històriques, a què ja ens té acostumats el rector Puig —com el vam poder comprovar de bell nou, quan fou admès a l'Acadèmia de Doctors—, més l'anàlisi crítica i la lectura des de la fe realitzades pel Dr. Armand Puig converteixen aquest article en una lectura tant formativa, com realment amena.

Molt elaborat i erudit resulta el text que el cardenal Ravasi dedica al seu col·lega de Barcelona, a la seva comuna amariat i a la vinculació del president del Pontifici Consell de la Cultura amb Barcelona amb la seva participació en l'Atri dels Gentils, que fou celebrat a la Ciutat Comtal, amb aquella especial col·laboració amb diverses institucions laiques, assenyala el mateix Ravasi, en l'any 2012. El títol lliga amb això darrer, l'agnosticisme, el laïcisme, «*Tre volti dell'incredulità biblica.*» És una veritable reflexió intel·lectual d'un autèntic intel·lectual «*di razza*» sobre punts de resistència a la fe: la negació èticoexistencial, la negació sacralidolàtrica i la negació creient. Davant d'aquestes negacions, l'autor apunta al fet de com les religions, a partir de la fe hebraicocristiana, revelen una important funció; val a dir, la de ser una font inexhaurible de sentit, de veritat, de moral.

Amb el Dr. Matabosch, el treball del qual quasi el posaria en la part històrica, «Ecojustícia i ecumenisme», perquè és una autèntica breu i útil història del moviment ecumènic i l'ecologisme, en la qual escrit sembla sentir-se tothora el tema de les notes de la *Laudato si'*.

Amb Matabosch s'inicia l'apartat de la Teologia de la nostra miscel·lània. El componen l'«Hermenèutica de la creu en la teodramàtica de Han Urs von Balthasar» —un gran domini d'aquesta teologia— del Dr. Francesc Torralba; «*El Espíritu Santo, terapéutica psicopedagógica. A propósito de las epiclesis extra-celebrativas*», del professor de l'Institut Superior de Litúrgia de Barcelona, Adolfo Lucas Maqueda, que mostra la relació existent entre l'Esperit Sant i la psicologia-educació.

«*La formación de los fieles en aspectos canónicos del gobierno eclesiástico*», del professor de Dret canònic de la Universitat de Navarra, en realitat sembla que es refereixi, amb gran domini, majorment a la formació dels clergues, de manera particular pel que fa a la direcció espiritual. En aquest mateix ordre col·locaríem «*La centralidad de la formación espiritual de los candidatos al sacerdocio*» del professor de San Dámaso, Roberto Serres. Són unes aportacions que ocupen en la miscel·lània un espai, el de la teologia espiritual, que altrament quedaria buit.

«*L'impegno della Chiesa per i giovani: da Giovanni Paolo II a Papa Francesco*», de Josef Clemens, secretari del Pontifici Consell per els laics, que tants anys ha col·laborat en l'organització de les Jornades Mundials de la Joventut. De l'article del bisbe Clemens reblaríem sobretot el seu esforç ben documentat per mostrar la sintonia dels dos pontífexs, sant Joan Pau II i Francesc, així com llur complementarietat, que el prelat de la Cúria romana posa específicament de manifest.

Un altre treball teològic és «Des de sempre formen part de la Trinitat santa de Déu», del Dr. Josep M. Rovira Belloso, amb l'exposició d'un punt de vista tardà, però important sobre la *Trinitat econòmica* i la *Trinitat immanent*. Rovira Belloso «ajusta una mica» —aquests són els mots que fa servir— aquells conceptes de Trinitat econòmica i de Trinitat immanent, proposats en el seu dia per Karl Rahner en el seu *Grudkurs des Glaubens* de 1979.

El professor Andrea Riccardi ens ofereix «*Paolo VI e il Concilio: fra crisi e Chiesa di popolo*», que, servidor consideraria més aviat una aportació d'història de l'Església. Una història amb una «*infinatura*» romana, no pas folklòrica, sinó de gran rigor, que converteix aquest treball en un plat saborós. Ja ho hem dit bé referint-nos al tema històric, puix que el mateix Montini tenia el sentit de la història i hauria volgut continuar el seu estudi no tant des del punt de vista polític, sinó des de la perspectiva de la mentalitat del poble italià. I ja tenim, resumint al màxim, quasi caricaturitzant-lo, el nucli

de l'article: Montini representaria la «*Chiesa del popolo*» i el cardenal Ottaviani i fins Pizzardo —no sabem fins quin punt— la «*Chiesa-baluardo*». És més que enginyosa, la cosa. Pau VI arribà a Roma amb idees clares, però al final de la vida s'adonà que no governava la història i que el superava, oberta a un horitzó que el transcendia. Una remarca referida a Ottaviani, quan Riccardi en una pinzellada pinta el seu caràcter dient que «*nelle valli del bressciano scorre il giansenismo...*»: el jansenisme que treu el cap tant per un cantó com en l'oposat de la teologia, de la gràcia, de la moral, del rigorisme acolorit amb molts colors. I una altra encara, l'autor recorda el que deia Mons. Montini «*la vita romana mi è sempre più repulsiva*» i és que hi ha una romanitat i una romanitat d'una altra mena. Ah, i si només n'hi haguéssin dues...!

Clou l'apartat de Teologia l'escrit del bisbe auxiliar de Barcelona, president de la Comissió de Pastoral de la Conferència Episcopal Espanyola i ara administrador apostòlic de Mallorca, Mons. Sebastià Taltavull, «Per una pastoral que ofereix amiatat.» És una reflexió, àmplia i ben estructurada, rica de textos i aportacions sobre l'amiatat i la misericòrdia, guiada pel magisteri del papa Francesc. Un bon tema que cau molt bé en l'Any Jubilar Extraordinari de la Misericòrdia. Una mostra de filial i fraternal afecte en el comiat del senyor cardenal.

L'epígraf Litúrgia es compon de tres articles. Ens referim, doncs, al del Dr. Miquel dels Sants Gros, «Notícies dels primers llibres litúrgics de la Missa occidentals», erudit en el sentit més noble. Ens atreviríem a dir que es tracta de notícies o notes —puix que l'article és molt breu— desconegudes o força desconegudes, tant ben exposades que és molt fàcil que tothom en pugui treure profit. L'altre treball és el del pare Joan M. Canals, treballador infatigable del Secretariat de Litúrgia de la Conferència Episcopal Espanyola, «*Las colectas sálmicas*»; una altra mostra d'erudició sobre un tema que es remunta al segle iv en l'àrea mediterrània i en l'ambient monacal.

Fa ja una estona que hem manllevant textos de l'apartat Dret Canònic. Aquells, més els que encara no hem presentat, formen un total quinze; la secció que en té més, com no podia ser d'altra manera. Comencem per l'advocat diplomata de l'Estudi de la Rota de la Nunciatura de Madrid, Francesc Vega Sala, «Titularitat en el dret de defensa. La funció de l'advocat.» Es tracta d'unes reflexions de caire professional, de cara a establir la relació entre l'advocat i el Dret de defensa i l'advocat que pertany a l'ordenament de l'Estat, a fi que pugui anar emergint amb personalitat pròpia l'advocat del Dret canònic.

Amb un marcat sentit històric, cito el text Dr. de Jordi Bertomeu, sacerdot tortosí, oficial de la Congregació de la Doctrina de la Fe, «La reserva dels *delicta graviora* a la Congregació per a la Doctrina de la Fe: en relació entre

la *Veritas fidei* i la disciplina de l'Església.» Un tema actual, tristament, i que encara deurà tenir un lamentable llarg recorregut. En certa manera relacionat amb aquest treball hi ha el del Dr. Piero Antonio Bonnet, de la Universitat de Teramo, «*Non redente a nessuno male per male. Brevi note sulla pena canonica.*»

En un cert sentit resulta nova l'aportació de David Andrés, professor de la Facultat Antoni Gaudí, «*Diversos aspectos jurídicos del patrimonio cultural eclesialístico*», que tant bé s'adiu amb l'especialitat d'art cristià de la Facultat d'Història de l'Església, Arqueologia i Arts Cristianes, puix que tracta de com i de qui ha de gestionar els béns culturals eclesialístics. La FHEAC es proposa precisament de formar en aquesta gestió.

«*El Sínodo sobre la Familia. Una lectura desde el Derecho Canónico*» del jesuïta José María Díaz Moreno, professor de la Universitat Pontifícia de Comillas, que fa palesa l'absència quasi total de referències al Codi canònic vigent en els documents sinodals de 2014. I és perquè en el dret actual de l'Església manca un Estatut Canònic de la Família. El pare Díaz Moreno en traça un esborrany.

I semblaria com si entréssim ara en anàlisi sobre institucions. La primera seria la d'Alphonse Borras, vicari general de Lieja, que considera la parròquia entesa com a associació de fidels i l'explica, tal com ell ho diu, «a l'hora del Papa Francesc». La Rota seria la segona anàlisi vista des de la relació d'aquest alt tribunal amb els tribunals inferiors. La fa Mons. Juan Ignacio Arrieta. Clar i pràctic, com ha de ser el dret i com correspon al secretari del Pontifici Consell per a la interpretació dels textos legislatius. Les conferències episcopals, una altra institució, que el Dr. Giorgio Feliciani, de la Facultat de Dret Canònic Sant Pius X de Venècia, centra en la Conferència italiana en diàleg amb les institucions socials, culturals i polítiques; un procés de valorització de la CEI, iniciat ja amb sant Joan Pau II.

Aquí podríem incloure igualment les reflexions, puix que giren entorn també d'institucions, de qui fou vicepresident del Tribunal Constitucional d'Espanya, Eugeni Gay, sobre les relacions Església – Estat. Les comento ací, encara que podria posar-les amb aquells altres articles que he esmentat i que he posat en el marc dels estudis del senyor cardenal. L'il·lustre magistrat no s'està de remarcar les dificultats que, en els darrers temps, han creat les relacions entre la potestat pública i l'espiritual. Dificultats sí, però vistes no sols amb un esguard legal i menys encara legalista, sinó també de fe: l'evangeli es fa més palès i creïble a mesura que és més lliure en la seva predicació.

Segueixen cinc altres aportacions, fetes majorment des de camp del dret canònic sobre conceptes i normes. I, apreciat auditori, amb això acabaré.

Antonio Benlloch Poveda, doctor in *utroque jure*, «*La costumbre como fuente de derecho, con especial mención al Derecho canónico.*» El fiscal general i defensor del vincle de l'Arquebisbat de València, el que pretén és reblar el valor del costum ara i la seva revalorització com a font de dret.

Ha sortit una volta el papa Woytila i torna a aparèixer en la contribució del professor Libero Gerosa, rector que fou de la Universitat de Lugano i consultor de diverses congregacions romanes, «*Diritto universale e particolare alla luce dell'ermeneutica canonistica di San Giovanni Paolo II.*» Qui fou professor de Paderbon comença amb la rodona afirmació que el primer viatge del Papa Sant i el seu discurs de Puebla a l'episcopat iberoamericà és «l'inici d'una nova història per a l'Església Catòlica», viscuda i promoguda per sant Joan Pau II, com a «casa i escola de comunió» Era la intuïció del cardenal Dziwisz. Això és, doncs, el que desenvolupa don Libero. Es tracta d'una valorització científica i devota alhora de l'herència de Joan Pau el Gran i d'una reafirmació en relació a la seva doctrina: «*Quod dedisti nobis custodivimus.*».

Apleguem els continguts de les tres últimes aportacions: la de Josep Queraltó, professor associat de Dret Eclesiàstic de l'Estat i professor de Dret Canònic, «L'absolució general segons els canons 960-963 del CIC.» Doctrina clara amb l'aportació dels darrers papes Benet XVI i Francesc; el cardenal Francesco Coccopalmerio, president del Pontifici Consell per a la interpretació dels textos legislatius, «*La persona umana, il diritto e la pace*», una il·luminada lectura jurídica i pastoral de la constitució apostòlica *Evangelii gaudium* del Sant Pare actual; Jorge Ataduy, professor de la Universitat de Navarra, «*Promoción canónica de la caridad. El motu proprio Intima Ecclesiae natura.*» El *motu proprio, Intima Ecclesiae natura*, promulgat per Benet XVI l'any 2012; té, sense dir-ho explícitament, la causa en l'encíclica del mateix Pontífex, *Deus caritas est*. Seria en definitiva la seva traducció. És un treball de bona escola, pastoral i actual alhora, amb una consideració fins i tot dels mitjans de les xarxes socials.

I hem acabat. És una miscel·lània bona, rica, variada, científica i pràctica. Les aportacions de Dret canònic tenen l'esguard fit i sotmès al magisteri de l'Església i no deixen de guaitar al mateix temps més lluny, amb una nova imaginació i amb caritat pastoral. Qui vulgui conèixer a qui li ret homenatge trobarà aquí notícies i conceptes abundosos sobre la seva vida, personalitat, obra. La temàtica d'història de l'Església és sòlida i té continguts nous, que beuen directament de les fonts. Les aportacions de la Sagrada Escripura i de la Litúrgia són totes consistents. La Teologia dóna la mà al Dret i totes dues es mouen en aquella dimensió que ja he reblat de fidelitat i d'innovació.

Referint-nos per última vegada al títol de la miscel·lània, gosem dir que per a ser pastorals, el sacerdot i el laic per extensió han de posar els ulls en el Pastor. El millor elogi que conté en el fons aquest recull d'articles i que llurs autors fan al cardenal Lluís Martínez Sistach és que ell l'ha mirat i ha seguit el manament del Pastor suprem, *Pastura les meves ovelles*. Ho ha fet des de l'acadèmia, des dels pobles, des de les grans ciutats, com a prevere i com a bisbe. I ho ha fet bé, *quod debuit facere fecit*.